

7. Grzegorz Rakowski. Ziemia Lwowska. Przewodnik krajoznawczo-historyczny po Ukrainie Zachodniej. Pruszkow. 2007.

Summary

Hanych H. M., Hatalyak O. M., Stetskyi V.V. **Establishment of Lyubin Velyky resort on the market of health and recreational services**

The historical and geographical analysis of the peculiarities of the formation and development of the balneological resort Lubin Velyky on the market of health and recreational services is carried out. The aim of the article is to identify the socio-geographical patterns and specific features of the formation of the resort of Lubin the Great as a spa resort. The historical and geographical preconditions of the resort development are analyzed. Historical references to the use of mineral waters for health purposes, information on the construction of the first primitive hospital are given. The main stages of the resort's evolution are revealed. The development of the resort in different periods is analyzed. Historical and geographical research methods were used during writing the article. The main factors that led to the formation and development of the balneological resort are separated. Wellness and recreational services of the balneological resort center are characterized. The chemical composition and medical properties of the available mineral waters, the specialization of the resort and methods of treatment are described. Suggestions for further development of the resort Lubin Velyky in the home and international market of recreational services are submitted.

Keywords: resort, recreation, recreational services, mineral waters.

УДК: 338.486.2

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4782641>

Паньків Н.М.

ТЕМНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Проаналізовано новий інноваційний вид туризму в Україні – темний; висвітлено проблеми функціонування відносно нової видової структури туризму. На основі факторного аспекту відображені основні завдання наукового дослідження, проаналізовано понятійно-термінологічний апарат та сучасний стан опрацьованості проблеми, висвітленні передумови виникнення темного туризму в Україні, просторово-функціональні можливості його розвитку та сучасного стану використання ресурсного потенціалу темного туризму в Україні. Територіальні відмінності використання туристичного потенціалу «темного» туризму в Україні засвідчують наявність більшості об'єктів та пам'яток у Львові та Києві, хоча поодинокі ресурси зустрічаються в межах всіх областей. Проте для їхнього повноцінного використання необхідно застосувати низку правових та організаційних заходів на основі врахування наявності туристичної інфраструктури, попиту на даний вид туристичних послуг.

Ключові слова: темний туризм, факторний аналіз, Чорнобильська зона відчуження, культурно-історичні ресурси.

Паньків Н.М., 2021.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Article Info: Received: April 11, 2021;

Final revision: April 25, 2021; Accepted: May 6, 2021.

Постановка проблеми. Впродовж останніх десятиліть туристична діяльність стала невід’ємною складовою повноцінного функціонування кожної цивілізованої світової спільноти людей, а її розвиток зумовлений мотиваційним аналізом потенційних туристів, що відіграє значну роль при створенні туристичного продукту та організації механізму його реалізації. Соціально-економічні, національно-культурні та ментально-психологічні чинники формують індивідуальні туристичні потреби, сприяючи зростанню кількості подорожуючих та залученні додаткового туристичного потенціалу території та, як результат, появи нових видів туризму. Сьогодні, на противагу класичним факторам, що спонукають до використання туристичних послуг, додалася необхідність отримання нових знань, навичок, вражень та емоційних відчуттів. Щораз більшого попиту набувають інноваційні екстремальні та нетрадиційні види туризму, до яких варто віднести темний або «похмурий» туризм.

Формулювання мети та завдань. *Мета нашого дослідження* – висвітлити можливості розвитку темного туризму в Україні, як нового та дискусійного з позиції термінології, етичних та моральних засад, враховуючи територіальні відмінності та функціональні особливості використання. *Основними завданнями є:* 1) систематизація понятійно-термінологічного апарату; 2) аналіз сучасного стану вивченості проблеми; 3) висвітлення передумов виникнення темного туризму в Україні; 4) аналіз просторово-функціональних можливостей розвитку темного туризму; 5) висвітлення стану використання ресурсних можливостей темного туризму в Україні.

Матеріали та методи досліджень. В основі написання статті є інформаційні ресурси Державного агенства України з управління зоною відчуження, Центру організаційно-технічного і інформаційного забезпечення Чорнобильської зони відчуження, сайту www.chornobyl.in.ua та наукові публікації вчених в галузі туризму. Методичні засади дослідження ґрунтуються на положеннях про туризм як диверсифікованої структури, яка постійно ускладнюється, урізноманітнюється згідно зі змінними умовами туристичного ринку. Для повноти дослідження використовувалися методи аналізу та синтезу зібраної інформації, метод узагальнення, логічно-теоретичний (при дослідженні сутності та класифікації темного туризму), статистичний, прогнозування та системно-структурного аналізу тощо.

Виклад основного матеріалу. Будь-який вид туризму передбачає розробку та впровадження термінологічного апарату, що дозволяє зрозуміти його змістову наповненість. Це стосується і «темного» туризму. Проте це питання залишається малодослідженим. Фрагментарно аспекти розвитку «темного» туризму розглядалися в окремих публікаціях та періодичних виданнях, окремі питання досліджували в своїх працях іноземні та українські

науковці. Поняття «Темний туризм» вперше було використане у 1996 році в журналі «International Journal of Heritage Studies», професор туристичного маркетингу Стратклайдського університету А. Сітон запропонував термін «танато-туризм» – як відвідування «місць смерті» – кладовищ. У 2000 році після виходу наукової праці «Dark Tourism», написаної співробітниками факультету гостинності, туризму і менеджменту дозвілля Каледонського університету Джоном Ленноном і Малькольмом Фолі, термін «темний туризм» почали масово використовувати в науці та літературі. В широкому розумінні, «темний» туризм (чорний, похмурий, скорботний, туризм страху (frighttourism)) – це різновид туризму, який передбачає відвідування місць і пам'яток, історично пов'язаних зі смертю та трагедіями. Філіп Стоун та Річард Шарплі, співробітники факультету туризму і менеджменту дозвілля Ланкаширської школи бізнесу, охарактеризували поняття «продукт темного туризму» та дослідили попит – пропозицію споживання.

Низка науковців намагалися розробити класифікацію даного виду туризму, проте чітко окресленої загальної класифікації темного туризму не існує. Одна з причин – неможливість виділення «чистих» форм і видів. «Темний» туризм досліджували іноземні та вітчизняні вчені. Так, робота Анни Романової присвячена дослідженню темного туризму та визначенню концепцій його розвитку [15]. Своє бачення стосовно перспектив розвитку чорнобильського туризму висвітлив письменник, еколог і учасник ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС Сергій Мирний [23]. Впродовж останніх років наукові дослідження у зоні відчуження здійснюються переважно працівниками установ, підпорядкованих Державному агентству України з управління зоною відчуження (ДАЗВ), та організаціями, що залучаються до роботи адміністрацією Чорнобильської АЕС [11]. Темний Ю.В. виділяє в межах «похмурого туризму» туризм катастроф, містичний туризм, туризм кладовищ та туризм смерті [16]. Окремі науковці умовно виділяють чотири види «темного» туризму: туризм місцями катастроф; танато – туризм, «скерований на відвідування місць з трагічною історією; містичний туризм – підвид темного туризму, пов'язаний з відвідуванням аномальних місць чи історичних пам'яток з паранормальною активністю; цвинтарний або некропольний туризм, пов'язаний з відвідуванням кладовищ [6,7]. Ще інша схему поділу існує за А. М. Івановим, де «темний» туризм розділяють на туризм катастроф (різної генези), містичний туризм, туризм смерті та некропольний («кладовищний») туризм [8]. Можливості розвитку «темного» туризму на пострадянському просторі розглядає у своїх публікаціях Т.Заставецький [6].

Беручи до уваги різні класифікації очевидним є те, що «похмурий» туризм («темний» туризм) – це вид туризму, пов'язаний з відвідуванням місць, істори-

чно пов'язаних зі смертю та трагедіями. Його ресурсною основою слугують місця битв та стихійних лих, колишні в'язниці, концтабори, музеї, фортифікаційні споруди тощо. Хоча даний вид туризму висвітлюють як становлення окремого напрямку, дуже часто похмурий туризм за своєю специфікою розглядають в межах інших видів туризму (як частину дослідницького, екстремального, пізнавального туризму тощо). В будь-якому випадку реалізація «темного» туризму – як інноваційного та часто екстремального напрямку, повинна стимулювати розвиток туристичної діяльності в Україні, зміцнювати взаємозв'язок туризму з іншими пріоритетними сферами, адже створюючи новий вид туристичного продукту ми інформуємо суспільство про нові можливості ресурсного використання території, тим самим сприяючи суспільному, господарському та культурному розвитку окремих регіонів і країни в цілому.

До чинників інвестиційно-інноваційного впровадження в туризм слід віднести політичне та економічне становище країни, соціальне середовище населення, національне законодавство тощо [9, с. 51]. Проте трапляється, що фактор трансформується в туристичну дестинацію, тим самим формуючи новий погляд у використанні туристичних можливостей території. Найвідомішим з таких місць є територія навколо Чорнобильської АЕС, де у квітні 1986 року вибухнув четвертий енергоблок. Ця подія кардинально вплинула на поселенську мережу території, її природно-ресурсний, культурний і демографічний потенціал, сформувавши 30-кілометрову зону відчуження ЧАЕС. Відсутність людського втручання сприяло відновленню природного характеру функціонування екосистем і збільшенню біорізноманіття, активізувало природні механізми самовідновлення та відродження лісо-болотних біогеоценозів, характерних для Київського Полісся. Відповідно до цих змін типів рослинності, відновилися кормова база травоїдних тварин і консументів вищих рангів, у зв'язку з чим відновився видовий склад тваринного світу.

Після тривалих проведених заходів щодо ліквідації наслідків аварії, а також зниження рівня радіації в районі станції та околицях, Чорнобильська зона відчуження приваблює туристів з різних регіонів України та світу. Перші туристичні маршрути були офіційно розроблені та затверджені лише в 2004 році, відтоді відбувається продаж туристичних путівок до Чорнобильської зони. Проте ще в 1995 році створено агентство «Чорнобильінтерінформ» – перша державна організація з функціональними обов'язками провадження офіційних поїздок в Чорнобильську зону відчуження, з якою співпрацювали всі туристичні підприємства.

Постановою Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 року № 564 створено Державне агентство України з управління зоною відчуження (ДАЗВ), однією з функцій якого є надання дозволів на відвідування зони. Станом на

сьогодні, найбільшим спеціалізованим підприємством з організації екскурсій у Чорнобиль є туроператор «Чорнобиль Тур». Також пропозиції з організації відвідування зони відчуження розміщені від інтернет-сервісу відпочинку та розваг go2chernobyl, «CHERNOBYL ADVENTURE» та клубу «КАВА» (м. Дніпро). Також створений проект «Chernobyl Zone – Radioactive Team». У зоні відчуження функціонує 24 маршрути (табл. 1).

Таблиця 1

Туристичні маршрути в Чорнобильській зоні відчуження [11, 14]

<i>30-кілометрова зона</i>		
<i>№</i>	<i>Назва маршруту</i>	<i>Характеристика</i>
1	Контрольно-пропускний пункт (КПП) «Дитятки»	с. Черевач – м. Чорнобиль. - огляд уцілілих будівель в селах Залісся та Копачі;
2	м. Чорнобиль	- майданчик біля Свято-Іллінського храму;
3	м. Чорнобиль	Пішохідна прогулянка, огляд міста та виставки техніки та робіт, які застосовувалися при ліквідації аварії, - пам'ятник «Тим, хто врятував світ», - меморіальний комплекс «Зірка Полин», - Свято-Іллінська церква;
4	м. Чорнобиль	- с. Паришів.
<i>10-кілометрова зона Чорнобильської АЕС (КПП «Лелів»)</i>		
5	м. Чорнобиль	ЧАЕС – КВ «Вектор» - дезактивований Рудий ліс на місці західного радіоактивного сліду від першого, найпотужнішого викиду від вибуху 4 – го енергоблоку, - покинутий вантажний порт, - кладовище для барж і кораблів;
6	м. Чорнобиль	Чорнобильська атомна електростанція (ЧАЕС); - меморіал біля адміністративного корпусу, - Саркофаг (оглядовий майданчик, годування сомів), - недобудовані градирні третьої черги АЕС;
7	м. Чорнобиль	м. Прип'ять - міст смерті, - парк атракціонів (символ Прип'яті – «Чортове колесо»), - дитячий садок і школа, - пристань з затопленим причалом, - будівля міліції СІЗО, - будівля міськвиконкому – перший штаб ліквідації наслідків аварії, - готель «Полісся», де був спостережений пункт коректування вертолітних операцій над руїною 4 – го реактора, - басейн «Лазурний», - лікарняний комплекс медико – санітарної частини (МСЧ – 126);
8	м. Чорнобиль	- військово містечко Чорнобиль – 2, - секретна радіолокаційна станція (радар) ДУГА – 1;
9	м. Чорнобиль	с. Красне;
10	м. Чорнобиль	сmt. Поліське;
11	м. Чорнобиль	ПТ «Казковий»;
12	м. Чорнобиль	с. Бички;

13	м. Чорнобиль	с. Опачичі – с. Купувате;
14	р. Уж (водний)	р. Прип'ять до м. Чорнобиль;
15	р. Дніпро (водний)	р. Прип'ять – р. Дніпро до с. Теремці;
16	р. Дніпро (водний)	р. Дніпро до м. Чорнобиль;
17	р. Дніпро (водний)	р. Прип'ять до залізничного порту;
18	р. Дніпро (водний)	р. Прип'ять – р. Брагінка до с. Ладичичі;
19	КПП «Дитятки (повітряний)	с. Черевач – м. Чорнобиль;
20	КПП «Зелений мис» (повітряний)	с. Опачичі (с. Оташів) – м. Чорнобиль;
21	м. Чорнобиль (повітряний)	р. Уж – с. Рагівка;
22	КПП «Зелений мис» (велосипедний)	с. Опачичі;
23	м. Чорнобиль	«Шерп»;
24	м. Чорнобиль	«Європейський історичний».
<i>Пам'ятки та місця, що недоступні для огляду</i>		
<ul style="list-style-type: none"> - місцевості з високим рівнем радіації, не затверджені в офіційних маршрутах; - занедбані впродовж 30 років споруди, з конструкцій яких вирізано багато металу. Є необхідність пересуватися групами та чітко виконувати інструкції гіда; - підвал лікарні, куди були скинуті обладнання та одяг рятувальників; - «слонова нога» – багатотонна суміш розплавленого ядерного палива, змішаного з піском і бетоном, що є джерелом потужного гамма-випромінювання. 		

Усі вони офіційно затверджені, а вихід поза їх межі категорично заборонений. Туристичні маршрути розроблені відповідно до «Програми на відвідування ЧАЕС» фахівцями державного підприємства «Чорнобильінтерінформ». Саме воно повністю регулює туристичну діяльність у межах Чорнобильської зони. З огляду на сказане, варто зазначити, що усі туристичні фірми, які пропонують подорожі Чорнобилем мають укласти угоду з державним підприємством «Чорнобильінтерінформ» [11, 23].

Попри обмежену кількість туристичних маршрутів, кількість туристів до Чорнобильської зони щороку зростає [22]. Так, за період 2015-2019 рр. середнє щорічне зростання кількості відвідувачів зони відчуження становить 23 387 осіб. За відомостями Державного підприємства «Центр організаційно – технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження» (ЦОТІЗ) впродовж 8 місяців 2019 року Чорнобильську зону відвідали понад 107 тисяч туристів. Це на 44 тисячі більше, ніж за аналогічний період 2018 року, що є абсолютним туристичним рекордом зони [22]. Як повідомляють у Державному агентстві з управління зоною відчуження, майже 80% відвідувачів приїхали з-за кордону [11]. Серед іноземних держав найбільше відвідувачів прибуло з Великої Британії (15 738 туристів), Польщі (9 378), Німеччини (7 826), США (5 580) та Чехії (4 063). Українців серед відвідувачів зони також було чимало – 22 468 осіб [11].

Однією з причин такого підвищеного інтересу до ЧАЕС – це вихід в травні 2019 року серіалу від телекомпанії НВО «Чорнобиль». Нещодавно заявлено про відкриття нового туристичного маршруту «Локаціями зйомок міні-серіалу «Чорнобиль» в Києві». Існує безліч думок стосовно доречності використання території Чорнобильської зони з туристичною метою, проте заперечувати вплив на свідомість її відвідувачів через переосмислення та усвідомлення масштабів та наслідків Чорнобильської катастрофи, розвінчування міфів та страхів про зону ми не можемо. Головним мотивом мандрівок повинно бути розуміння того, що ця унікальна місцевість найбільшої екологічної катастрофи трансформується в територію позитивного використання, туристичного зокрема, яку необхідно досліджувати та вивчати.

Історико-культурні ресурси, як чинники формування об'єктів «темного» туризму в Україні охоплюють туризм смерті (Голокосту, геноциду, терору, тортури, страти, Голодомору; місця минулих військових зіткнень та суворих історичних битв; в'язниці суворого режиму); некропольний туризм; містичний туризм (відвідування місць із природною/неприродною паранормальною активністю, замків і маєтків, оповитих історіями про привидів тощо).

В Україні слід виокремити наступні тематичні групи об'єктів такого роду: музеї, місця масових репресій та страт/в'язниці суворого режиму, пам'ятки з містичною історією/місця «сили», кладовища/некрополі, замки та фортеці. Так, до окремих об'єктів «темного туризму» історико-культурної спадщини України можна віднести «Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс» (Київ), Музей ракетних військ (с. Побузьке), Музей-діорама «Битва за Дніпро» (Переяслав-Хмельницький), Музей Голодомору (Київ), військово-історичний музей ім. В. О. Суворова (Очаків), Музей радянської окупації (Київ), Музейний комплекс «Територія терору» (Львів), Музей мольфарства в Карпатах «Історія музею Гуцульської магії» (сmt. Верховина), Урочище «Бабин Яр» (Київ), Цитадель (Львів), місто Батурін в Чернігівській області, Києво-Печерська Лавра в Києві, Кам'яна могила поблизу Мелітополя, Антонієві песери в Чернігові, Підземелля Єзуїтського костелу та Домініканський собор у Львові, Львівська Ратуша та Лиса гора, Личаківське (Львів) та Байкове кладовища (Київ) та ще багато унікальних територій та об'єктів, що ілюструють культурно-історичне різноманіття нашої історії: складної, трагічної, проте від цього не менш вражаючої, пізнавальної та повчальної. Історико-культурні чинники відіграють значну роль у розвитку «темного» туризму. В Україні функціонує значна кількість унікальних «похмурих» об'єктів (музеїв, дестинацій з містичною історією, місць «сили», некрополів та кладовищ), які за пізнавальною цінністю не поступаються відомим світовим пам'яткам. Замки та фортеці посідають чільне місце в суспільному житті упродовж тривалого періоду, слу-

гуючи не лише шедеврами оборонної архітектури, а й уособлюючи результат діяльності відомих майстрів та хоробрих воїнів, інформуючи про історії минулих століть тощо [2,3,12,14]. Проте, незважаючи на значний потенціал історико-культурних ресурсів, більшість об'єктів та пам'яток «темного» туризму є в занедбаному стані, а екскурсійна частина базується на літературі белестричного характеру та на радянському тлумаченні історичних подій. Такі принципи дослідницької роботи не відповідають новітнім тенденціям розвитку туристичної індустрії України та потребують повної трансформації.

Частина дослідників туризму надають великого значення природним чинникам формування туристичної привабливості території. Під природними розуміють фактори, що діють незалежно від людини, без її участі або пов'язані з її біологічною сутністю. В межах «темного» туризму – це місця стихійних лих, катастроф космічних тіл, катастроф в житті людей та машин тощо. Так, катастрофи космічних тіл (в геосферах) представлені в Україні двома об'єктами: Іллінецьким метеоритним кратером у м. Вінниця та Бовтиським метеоритним кратером у м. Олександрія. Перший об'єкт розташований неподалік міста Іллінці в 40 км (на південний схід від м. Вінниці, на вододілі річок Соб і Сибок, між селами Лугове Іллінецького району і Іваньки Липовецького району). Туристична популяризація найстарішого в Європі метеоритного кратера почалась відносно нещодавно, в 2018 році на місці падіння метеорита здійснено комплекс охоронних заходів геологічної пам'ятки природи «Іллінецький кратер». Окрім того, створено оглядові майданчики та встановлено екскурсійний павільйон.

У зоні доступу туристів встановлені інформаційні стенди та вказівники українською та англійською мовами, відремонтували дорогу, в наявності й «метеоритна» сувенірна продукція. Ще один потенційний ресурс для туристичного використання – Бовтиський кратер – імпактна структура, що виникла у результаті падіння на Землю метеориту неподалік села Бовтишка Олександрівського району Кіровоградської області. Вважається, що западина утворилася у кінці крейдового періоду [20]. Його знайдено у 2002 році, на основі чого створено природоохоронну територію – ландшафтний заказник «Розумівська балка» [20].

В контексті досліджуваної тематики слід розрізняти «темний» туризм від схожих за тематикою видів. Таким спорідненим типом є мілітарі туризм (різновид туризму, метою якого є подорож до місцевості, пов'язаної з військовими та воєнними діями [20]). Різниця між «мілітарі» та «темним» туризмом полягає в тому, що в основі першого є відвідування саме активних бойових дій. Проте, якщо воєнні дії в межах території закінчуються та залишають після себе чимало пам'яток, в такому випадку місцевість може бути використана для розвитку «темного» туризму.

Іноді навпаки, об'єкт туристичного користування, який має значний містичний потенціал, в залежності від мети та мотиваційної складової, може використовуватися в різних суміжних видах. Наприклад, конкретний замок можна розглядати як культурно – історичну спадщину в освітній екскурсії, концентруючи увагу на архітектурних та хронологічних особливостях споруди та мети використання, якщо ж зосередити увагу на його минулому, враховуючи легенди та містицизм, тоді він буде об'єктом «темного» туризму. Незважаючи на нетрадиційність даного виду туризму та обмеженість в плані прихильників таких турів, він є досить популярним та має чотири підвиди: туризм катастроф, танато-туризм, містичний туризм, некропольний туризм [21].

Серед основних факторів, які спонукають туристів відвідувати місця трагедій та страждань, дослідники феномену «темних» турів називають наступні:

- 1) потребу в гострих враженнях;
- 2) прагнення виділитися серед інших, епатаж;
- 3) надмірна цікавість;
- 4) емоційний аспект – страх, уболівання, співчуття, розпач;
- 5) пошук відповідей на історичні, власні та інші питання.

Доцільно розглянути функціональну сторону «темного» туризму для дослідження етичності «чорних» турів, адже позбавлені емпатії туристи часто роблять веселі фотографії на місцях трагедій. Враховуючи все вищесказане, «похмурий» туризм є частиною соціальної сфери та охоплює наступні функції:

1. *Соціальну функцію*, що сприяє відтворенню сил та працездатності людини, дозволяє раціонально використовувати вільний час.

2. *Економічну функцію*, що набирає актуальності в сьогоденні, адже впливає на сферу зайнятості та зміну життєвого рівня місцевого населення, доповнюючи соціально-економічну інфраструктуру та міжрегіональну співпрацю країн.

3. *Пізнавальну функцію* – організація подорожей з метою отримання нових знань про світ та оточуюче середовище, розширюючи власний світогляд та особистий досвід.

4. *Гуманітарну функцію*, що дозволяє поєднувати відпочинок з пізнанням життя, побуту, історії, культури, звичаїв свого та інших народів. Знайомство з країнами і народами, різноманітна тематика екскурсій розширюють світогляд людини, розвивають її інтелект.

5. *Екологічну функцію* – «темний» туризм є споживачем певних природно-антропогенних ресурсів, є безпосередня зацікавленість в їхньому збереженні, оскільки зростання попиту може призвести до овертуризму та надмірного навантаження на територіальні рекреаційні системи.

Висновки. 1. Зважаючи на потенційні можливості розвитку та сучасний стан вивченості проблеми, реалізація «темного» туризму – як інноваційного напрямку, повинна сприяти загальному розвитку туристичної діяльності в Україні, формуючи взаємозв'язок туризму з іншими пріоритетними сферами та допомагаючи вирішувати окремі проблемні аспекти функціонування.

2. Факторний аналіз виникнення «темного» туризму в Україні виявив наявність наступних основних чинників:

- соціально-економічних (Чорнобильська АЕС);

- історико-культурних (як частини культурно-історичної спадщини – музеї, дестинації з містичною історією, місця «сили», некрополі та кладовища, замки та фортеці, в яких відбуваються паранормальні явища);

- природних (стихійні лиха, катастрофи космічних тіл, катастрофи в житті людей та машин тощо).

3. Незважаючи на нетрадиційність даного виду туризму та обмеженість в плані споживачів таких турпослуг, він має право на існування та поділяється на види: туризм катастроф; танатотуризм; містичний туризм; некропольний туризм.

4. Територіальні відмінності використання туристичного потенціалу «темного» туризму в Україні засвідчують наявність більшості об'єктів та пам'яток у Львові та Києві, хоча поодинокі ресурси зустрічаються в межах території майже всіх областей.

5. До основних факторів, які спонукають туристів відвідувати місця трагедій та страждань, дослідники феномену «похмурих» турів називають потребу в гострих емоційних відчуттях (часто через страх, розпач, співчуття, убоління); в прагненні виділитися серед інших через епатаж; надмірну зацікавленість у пізнанні чогось нового і незрозумілого, пошук відповідей на історичні, власні та інші питання.

6. «Темний» туризм викликає багато дискусій стосовно перспективності та доцільності, а також етичності та релігійності, незважаючи на різноманіття ресурсної основи та її теперішнього використання суб'єктами туристичного господарювання. Сьогодні існує низка проблем з реалізацією конкретних можливостей, які необхідно доопрацювати. До прикладу, замки розглядають як культурно – історичну спадщину пізнавального туризму і не поєднують їх містичність з належністю до «темного» туризму.

7. Для популяризації в Україні «похмурого» туризму необхідна наявність низки заходів:

- здійснення моніторингу туристичного ринку України на наявність місць та об'єктів з чітким визначенням придатності для відвідування туристами;

- дослідження світового досвіду організації містичного туризму з виокремленням основних напрямків та можливостей використання міжнародного досвіду в організації “містичних” турів вітчизняними туристичними компаніями;
- розробка плану проведення культурних акцій та заходів, конкурсів, фестивалів, навчальних екскурсій у конкретних місцях задля їхньої популяризації та залучення додаткових інвестицій;
- створення інтерактивної карти «темного» туризму України;
- покращення, а місцями і створення соціально – економічної інфраструктури поблизу розташування даних об’єктів.

Література

1. Державне агентство України з управління зоною відчуження. [Електронний ресурс]. <http://dazv.gov.ua/>.
2. Достопримечательности Путивля [Електронний ресурс] // Сайт «Наши путешествия». – [Електронний ресурс]. <https://our-travels.info/ost/Goroda/Ukraine/Sumy/Dost-Putivl.php>.
3. Жадько В.О. Байковий некрополь: історичний фотоілюстрований довідник. Київ: СПД, 2004. 239 с.
4. Жадько В.О. У пам'яті Києва: науковий фото-ілюстрований довідник-посібник. Київ: Фенікс, 2007. 478 с.
5. Замки Львівщини. *Галицька брама*. 2003. №10-12(106-108). С. 4-5.
6. Заставецький Т.Б., Заставецька Л.Б. «Похмурий туризм» як відображення трагічних подій у історії та культурі народів. *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка*. 2011. № 1. С. 101-107.
7. Івченко А., Пархоменко О. Україна. Фортеці, замки, палаци: путівник. К.: Картографія, 2010. 600 с.
8. Іванов А. М. «Темний» туризм як один з перспективних видів туризму. *Бізнес-навігатор*. 2011. № 5. С. 186-191.
9. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник. К.: Знання, 2013. 197 с.
10. Кудінова І. П. Туризм як фактор соціально-економічного розвитку та його інноваційні напрями. *Біоекономіка та аграрний бізнес*. 2019. 10(1). С. 50-57.
11. 32 роки з дня аварії в Чорнобилі: план заходів [Електронний ресурс] // Аналітичний портал «Слово і діло». Режим доступу до ресурсу: <https://www.slovoidilo.ua/2018/04/26/novyna/bezpeka/32-roky-dnya-avariyi-chornobyli-plan-zahodiv>.
12. Лук'янівська в'язниця, 1920 ст. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pamyatky.kiev.ua/streets/degterovska/lukyanyivska-vyaznitsya-19-20>.
13. Мавринський майдан: загадкове послання з минулого [Електронний ресурс] //ТОВ "Еко ТВ". 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://eco-tv.com.ua/materials/show/mavrinskiy-maydan-zagadkove-poslannya-z-minulogo>
14. Мальська М. П., Пандяк І. Г. Методологія та організація наукових досліджень Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2016. С. 12-18.
15. Романова А.А. Види туризму та їх класифікація у контексті сучасних тенденцій розвитку туристичної індустрії. *Економіка та управління національним господарством*. 2017. №4(65). С. 13-19.
16. Темный Ю.В., Темная Л.Р. Экономика туризма: учебник. М.: Финансы и статистика, 2010. 448 с.

17. Drachyk Y.Z., Dultseva I.I. World experience to create competitive advantages in tourism on the principles of social entrepreneurship. *International Journal of Economics and Society*. 2015. № 1. С. 227–230.
18. Foley M., Lennon J. JFK and dark tourism: A fascination with assassination. *International Journal of Heritage Studies*. Taylor & Francis, 1996. № 2(4). P. 198–211.
19. Korstanje M.E. Detaching the elementary forms of Dark Tourism. *Anatolia. international Journal of Tourism and Hospitality Research*. 2011. № 22(3). P. 424–427.
20. The Boltysch Meteorite Impact Crater project. The University of Aberdeen. Архів оригіналу за 2013-06-26. Процитовано 2013-01-11.
21. UNWTO. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.unwto.org
22. Туроператор «Навігатор Україна» [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.navigator-ukraine.com.ua
23. Чернобыль тур. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.chernobyl-tour.com>
24. УКІНФОРМ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ukrinform.com.ua

Summary

Pankiv N. **Dark Tourism in Ukraine: Factor Analysis and Development Prospects.**

A new innovative type of tourism in Ukraine has been analyzed – a dark one; the problems of functioning of the relatively new species structure of tourism have been covered. Based on the factor aspect, the main tasks of scientific research have been reflected, the conceptual and terminological apparatus and the current state of elaboration of the problem have been analyzed as well the preconditions of dark tourism in Ukraine, spatial and functional possibilities of its development and the current state of dark tourism resource potential in Ukraine. The article is based on information resources of the State Agency of Ukraine for Exclusion Zone Management, the Center for Organizational, Technical and Information Support of the Chernobyl Exclusion Zone and scientific publications of a number of scientists in the field of tourism.

The methodological principles of the study are based on the provisions of tourism as a diversified structure, i.e., a structure that is constantly becoming more complex, diversified in accordance with the changing conditions of the tourism market. For completeness of research methods of the analysis and generalization of the collected information, logical and theoretical (at research of essence and classification of dark tourism), statistical, forecasting and system – structural have been used as well. Factor analysis of emerging "dark" tourism in Ukraine has revealed the presence of the following main factors: social and economic (Chernobyl NPP); historical and cultural (as part of the cultural and historical heritage – museums, destinations with a mystical history, places of "power", necropolises and cemeteries, castles and fortresses, where paranormal phenomena occur); natural (natural disasters, catastrophes of space bodies, catastrophes in the lives of people and machines, etc.).

Territorial differences in the use of the tourist potential of "dark" tourism in Ukraine indicate the presence of most facilities and attractions in Lviv and Kyiv, although isolated resources are found within all regions. However, for their full use it is necessary to apply a number of legal and organizational measures based on the availability of tourist infrastructure, the demand for this type of tourist services.

Key words: *dark tourism, factor analysis, Chernobyl Exclusion Zone, cultural and historical resources.*